

Lenka BOBKOVÁ – Jan ZDICHYNEC, *Korunní země (Slezsko a Lužice) v raném novověku*, in: Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman a kol., *Základní problémy studia raného novověku*, Nakladatelství Lidové noviny, Program rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P 12, *Historie v interdisciplinární perspektivě*, podprogram Společnost, kultura a komunikace v českých dějinách, Praha 2013 (= *České dějiny* 6), s. 413–452* (verze před tiskem)

1) Stručný nástin problematiky

Teritoriální a státoprávní vymezení a charakteristika jednotlivých zemí

České země v raném novověku jako složitý komplex „hlavní země“ – Českého království – a tzv. vedlejších zemí vyrůstaly z teritoriálního rozmachu lucemburského státu ve vrcholném středověku. Ze zemí získaných Lucemburky drželi čeští králové v raném novověku stále ještě slezská knížectví, Horní a Dolní Lužici a řadu solitérních držav na území Vogtlandu, Frank a Horní Falce, tzv. německá léna. Tato území byla od středověku včleněna (inkorporována) České koruně, již ztělesňoval stávající český král, tj. nikoli Českému království. Právě rané novověké období (zejména 17. a 18. století) však přineslo nejen postupné okleštění rozsahu Koruny, ale také oslabení nástrojů integrace, jež začal rozvíjet Karel IV., a stmelujících tendencí vůbec. Pokračoval tak ovšem vývoj zahájený již v 15. století [43: BOBKOVÁ].

Status Moravy – tj. zda ji počítat mezi „hlavní“ nebo „vedlejší“ země – není v dobovém vnímání a pramenech jednoznačný a jednotně jej neinterpretuje ani současná historiografie [119: VÁLKA]. Jelikož většina témat v dané publikaci je pojmána z hlediska „jádrových“ zemí českého státu, tj. Čech i Moravy, a dále proto, že výzkum moravských dějin náleží především badatelskému zájmu moravských historiků, ponecháváme Moravu v následujícím výkladu stranou. Nemůžeme se tu podrobně zabývat ani německými lény, jež ve vnitřním vývoji českých zemí už v 16. století nehrála větší roli. Zaměříme se pouze na obě Lužice a slezská knížectví, která měla z vedlejších korunních zemí největší význam.

Pro Slezsko i Lužice je příznačné jejich dlouhodobé a složité geoteritoriální vyhraňování, v němž bylo rozhodující především právě období, kdy příslušely k České koruně. Nejkompaktněji působí jako region Horní Lužice (o rozloze asi 5870 km²), rozsahem ovšem srovnatelný s jedním slezským knížectvím. Teritorium Dolní Lužice (cca 9 000 km²) bylo narušováno a drobeno již v 15. století. Zvláště velkým stupněm roztržitosti se vyznačovalo od vrcholného středověku Slezsko a jeho knížectví; část jeho území navíc přešla

---

* Příspěvek je také součástí řešení Výzkumného záměru MSM 0021620827 *České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes*, jehož nositelem je FF UK v Praze.

později k Polsku. Rozsah Horního a Dolního Slezska dohromady lze odhadnout na 39 000 km². Slezská knížectví, mající svůj původ v údělných knížectvích Piastovců, připadala k České koruně postupně a jednotlivě, na základě rozmanitých právních nároků, čímž se neustavoval automaticky charakter Slezska jako jednotného státního celku. Přesto zejména zdejší politická elita již ve vrcholném středověku vnímala celé Slezsko jako určitý „metaregion“ se společnou identitou. [základní informace k oběma regionům viz 44: BOBKOVÁ –BŘEZINA – ZDICHYNEC; 112: REUTHER; 32: BAHLCKE; 88: LEHMANN; 132: ŽÁČEK; 38: BAHLCKE; 85: KORTA].

Teritorium Lužic i Slezska ve středověku i raném novověku hrálo politicky spíše okrajovou roli a dlouhodobě kolísalo mezi Svatou říší a Českým a Polským královstvím. Zatímco Slezsko se mezi teritoria Svaté říše římské nikdy nezařadilo přímo [došlo k tomu až prostřednictvím inkorporace České koruně, srov. 124: WEBER], Dolní Lužice byla do Říše včleněna jako marka již v 10. století. Také Horní Lužice byla od počátku počítána ke Svaté říši, byť status marky, respektive markrabství pro ni nelze ve středověku jednoznačně doložit. Pro region Slezska i Lužice bývá často zdůrazňována poloha regionů, kde se protínaly rozmanité vlivy; jsou často vnímány jako spojnice mezi středním Německem a východní Evropou.

Pro obě území je od dob německé kolonizace 12. a 13. století typická větší či menší míra dvoujazyčnosti: zatímco v Dolním Slezsku převažovalo obyvatelstvo německé, v Horním Slezsku převládalo etnikum polské. V Dolní Lužici až do počátku 20. století byli početnější Lužičtí Srbové, v Horní Lužici byl ještě v raném novověku poměr Lužických Srbů a Němců zhruba vyvážený, s tím, že města bývala ve všech uvedených regionech převážně německá, venkov spíše slovanský [51: BOHÁČ]. Etnická rozmanitost patří k dalším specifikům všech těchto tří korunních zemí, je ale třeba zdůraznit, že komunikace v jejich rámci v raném novověku probíhala převážně v němčině (případně v češtině nebo latině) a slovanské etnikum se „do dějin“ vedlejších zemí dostávalo jen zřídka.

Slezsko i Lužice patří k regionům přírodně poměrně rozmanitým, proměnlivým co se týče úrodnosti i nerostného bohatství. Některé oblasti především Horní Lužice i Slezska patří k úrodnějším a zemědělsky intenzivně obdělávaným. Hospodářský potenciál lužického i slezského regionu již ve vrcholném středověku určovala zejména řemeslná produkce měst (soukenictví, pivovarnictví, později plátenictví) a obchod. Na rozdíl od Čech a Moravy ležely Slezsko a Lužice na důležité západovýchodní evropské spojnici nazývané *Via regia/Hohe StraÙe*.

Zejména Horní Lužice vykazuje poměrně hustou síť měst, mezi nimiž v raném

novověku dominoval Žhořelec, Žitava a Budyšín. V Dolním Slezsku si de facto do dnešních dnů drží jasné prvenství Vratislav, jedno z největších a nejbohatších středoevropských měst raného novověku vůbec. V Horním Slezsku se města výrazněji rozvinula až během industrializace 19. století.

***

Struktura České koruny a vztahy v rámci ní v raném novověku vycházely z doby vlády Karla IV., který vytvořil instituci Koruny království českého (*Corona regni Bohemiae*). Nově vzniklý územně politický celek byl vybudován na principech středověkého lenního státu navenek reprezentovaného v podstatě pouze panovníkem, do jehož rukou se také sbíhaly veškeré celokorunní pravomoci.

Z hlediska právního statutu spojení korunních zemí s Českou korunou existovaly ve středověku i raném novověku v zásadě **tři typy vazeb**, od nichž se částečně odvíjely i vztahy mezi jednotlivými zeměmi a centrem, nebo mezi těmito zeměmi navzájem. Pod **bezprostřední vládu** českého krále náležely od 14. století obě Lužice, ve Slezsku pak knížectví vratislavské a svídnicko-javorské. Zbývající slezská knížectví měla **své vlastní pány**, kteří tvořili zvláštní privilegovaný stav (nedosáhli však úplné samostatnosti, němečtí badatelé je tedy obvykle označují jako mediátní knížata) a byli k českému králi vázáni lenní přísahou, podobně jako opavští Přemyslovci vládnoucí v Opavsko-ratibořském knížectví. Během vrcholného i pozdního středověku bývala slezská knížectví znovu a znovu dělena na menší podíly určené jednotlivým piastovským liniím. Později, v důsledku postupného vymírání slezských Piastovců se naopak některá znovu spojovala a do slezského knížecího stavu pronikaly rodiny pocházející zvnějšku Slezska, buď ze Svaté říše, nebo z českých (habsburských) zemí. Tento proces vyvrcholil v raném novověku. Piastovcům patřila roku 1526 už jen čtyři knížectví (Lehnicko-Břežské, Opolsko-Ratibořské a Těšínské). Přibýlo území v přímé držbě českého krále, tzv. dědičných knížectví: Hlohovska, Zaháňska, Opolska, v 17. století Lehnicka, Břežska a Wolowska (1665). Mnohokrát se měnili také vlastníci knížectví lenních (Zaháňsko drželi např. Lobkovicové, Krosensko, Krnovsko a Bytomsko Hohenzollernové) [v přehledu např. 65: FUKALA, 110: PETRY– MENZEL, 104: ORZECZOWSKI]. Celkem lze ve Slezsku 16. století napočítat patnáct knížectví a čtyři svobodná stavovská panství, která byla dále členěna na menší celky.

Třetí způsob držby nějakého území představovaly **zástavy**. Nejdéle a také nejpevněji bylo s Českým královstvím spojeno jako říšská zástava Chebsko (do roku 1743).

Složitým vývojem prošla také některá území na severním pomezí dnešní České

republiky. **Kladsko** původně jako kraj přímo náleželo Českému království, jeho vazby na Čechy se však stále rozvolňovaly [62: FELCMAN – HLADKÝ – ŠŮLA; 71: HERZIG – RUCHNIEWICZ]. **Opavsko** bylo původně počítáno k Moravě [115: SEIDL]. Někdy v první třetině 15. století přešlo také Žitavsko od Čech k Horní Lužici [63: FRINTA – ROKYTA].

V případě bezprostředních a zástavních držav král jmenoval do korunních zemí své zástupce (*capitaneus, Hauptmann, Landvogt*). Vnitřní správa lenních knížectví byla naopak záležitostí jejich držitele. Zástupná správa vedlejších zemí trvala také v raném novověku, kdy jsme o ní lépe informováni díky rostoucímu počtu pramenů. Za habsburské vlády byla podřízena většinou *České dvorské kanceláři*, respektive v hospodářských záležitostech *Českému oddělení dvorské komory*. V jednotlivých korunních zemích pak jejich správní aparát v souladu s dobovými trendy procházel od poloviny 16. století silící byrokratizací.

Stručný nástin historického vývoje

Budování České koruny Lucemburkové sice velkolepě zahájili, ale svou konstrukci nestihli již dovést a stabilizovat. Velký zlom ve vývoji poměrů uvnitř České koruny přinesly již husitské války (1419–1436). Vedlejší země nepřijaly Husovo učení, zůstaly věrné římské církvi a Zikmundu Lucemburskému a spolu s ním bojovaly proti husitským Čechům. Také následující léta zápasů o český trůn vedla jednotlivé korunní země k rozdílným postojům – a v důsledku toho k posilování dezintegračních tendencí od jádra České koruny.

Jen s rozpaky a váháním přijaly vedlejší země za svého panovníka „husitského krále“ Jiřího z Poděbrad, který vyvinul značné úsilí, aby obnovil hranice České koruny z doby před rokem 1420. Jiřímu se podařilo získat zpět např. Dolní Lužici (1462), již Zikmund zastavil braniborským Hohenzollernům. Markrabě Fridrich II. Braniborský z ní uhájil pouze panství Chotěbuz a Peitz, a to jako česká léna. Celistvost Dolní Lužice byla již v 15. století narušena nejvíce. Ohledně hornofalckých lén dospěl Jiří z Poděbrad k narovnání v roce 1465 smlouvou s falckými Wittelsbachi. Jiří z Poděbrad zasáhl také do poměrů ve Slezsku, kde pro svůj rod získal postupně knížectví Minsterberk (dnes Ziębice), Frankenstein (Ząbkowice Śląskie) a část Opavska. Mimo to získal též Kladsko, od roku 1459 kladské hrabství s pozicí hrabství říšského.

Stabilita obnovené České koruny se po vyhlášení křížové výpravy proti Jiřímu ukázala znovu příliš křehká. Odklon katolických vedlejších zemí od „kacířského krále“ vyzněl ve prospěch Matyáše Korvína, který si na základě olomouckých dohod z roku 1479 udržel vládu nad Moravou, Slezskem a oběma Lužicemi i proti Vladislavu Jagellonskému, který si uchoval pouze Čechy.

S Korvínovou vládou je spjat i pokus o integraci vedlejších zemí. Centrem správy obou Lužic a Slezska se měla stát Vratislav, kde se usadil i nově vytvořený úřad nejvyššího hejtmana (*Oberlandeshauptmann*). Následkem tohoto správního spojení se v Korvínově kanceláři začala (Dolní) Lužice a marka budyšínská a zhořelecká chápat jako dvě země, dvě Lužice, rozlišované jako Horní a Dolní (*Lusatia superior a Lusatia inferior*). Ve stejné době se začalo prosazovat i pojmenování „Horní“ a „Dolní Slezsko“.

Úřad vrchního zemského hejtmana pro Slezsko (nazývaný později *Oberamt*) napříště přispíval k integraci stále ještě majetkoprávně značně rozdrobeného Slezska. Tu podporovaly i pravidelné celoslezské sněmy (tzv. *Fürstentage*), na nichž se scházela slezská teritoriální knížata a stavy z dědičných knížectví, to jest zástupci svobodných šlechtických panství, preláti v čele s vratislavským biskupem (který byl zároveň jako kníže nisko-grodkowski členem knížecí kurie a v 16. století byl často jmenován *Oberlandeshauptmannem*, jenž zasedání sněmu vedl, i to odráží skvělé postavení vratislavských biskupů) a delegáti zeměpanských měst ležících v bezprostředních knížectvích. Nejvýznamnější z nich byla Vratislav. Struktura celoslezských sněmů se uchovala v této podobě až do 18. století [105: ORZECOWSKI, 475 nn.].

Za Matyášovy vlády se také prohloubily spory o dědické podíly mezi většinou stále chudnoucími slezskými knížaty, které dovolily proniknout mezi piastovské a přemyslovské rodiny Wettinům a Hohenzollernům. Saští vévodové ze sporů o Hlohovsko vytěžili Zaháňsko. Méně úspěšní byli braniborští Hohenzollernové, kteří trvale ovládli pouze Krosno. Zato jejich příbuzní z francké (ansbašské) větve v roce 1523 koupili část Opavska, knížectví krnovské.

Po smrti Matyáše Korvína (1490) spojil vládu nad celou Českou korunou a také nad Uherským královstvím ve svých rukou Vladislav Jagellonský. Za jeho vlády pokračoval vnitřní integrační proces Slezska, který zřetelně odráží velké zemské privilegium Vladislava II. z roku 1498. Podle této *Magny charty slezské stavovské správy* se se nejvyšším slezským hejtmanem může stát pouze některý ze slezských knížat. Stavové získaly právo schvalovat vypsání berně a dále nebyly povinny stavět zemskou hotovost do vojenských konfliktů probíhajících mimo hranice Slezska. Vladislav svým privilegiem zřídil také vrchní zemský soud pro Slezsko [111: PTAK]. O rok dříve vydal Vladislav důležitá ustanovení i pro Horní Lužici (tzv. *Spruch Königs Wladislai*).

Lužice k vzájemnému spojení nedospěly, neboť jejich vnitřní společensko-politické poměry i hospodářský potenciál byly příliš rozdílné. V čele vrchní správy každého z markrabství stál nadále králem jmenovaný zemský fojt, většinou vybíraný až do počátku 17. století z řad české šlechty, tedy nikoli ze šlechty domácí, jako tomu bylo ve Slezsku.

V době rozvolnění vazeb uvnitř Koruny ve druhé polovině 15. století každá z vedlejších zemí prošla vlastní cestou jisté emancipace, jejímž výrazem bylo v souvislosti s relativně slabou panovnickou mocí za Jagellonců dotvoření svébytné stavovské struktury jednotlivých zemí. Zemské stavy pak příslušnou zemi reprezentovaly ve styku s panovníkem. Stavovské obce jednotlivých zemí nebyly vždy vnitřně jednotné: léta jagellonské vlády jsou poznamenána zejména v Horní Lužici spory mezi městy na straně jedné a šlechtou a duchovenstvem na straně druhé, do nichž svými privilegii také zasahoval Vladislav Jagellonský.

Jak vypadaly stavovské obce slezských knížectví a Horní a Dolní Lužice? Ve Slezsku se rozvinula dvouúrovňová struktura: vedle *Fürstentagu* (viz výše), kde se scházely stavy na celoslezské úrovni, mělo každé ze slezských knížectví – dědičné i lenní – vlastní stavovskou obec a sněm. Oproti Českému království byl v jednotlivých knížectvích spíše slabě zastoupen městský stav (silnější byla zeměpanská města dědičných knížectví), naopak se tu uchoval – v různé míře zastoupení – stav prelátský. Oproti Horní Lužici byla ve Slezsku poměrně silná pozice početné šlechty, která ale jen zřídka držela větší statky. Specifickou strukturu pak představovala tzv. svobodná stavovská panství, určitá analogie českých nebo moravských šlechtických panství (nejmladším a nejrozsáhlejším příkladem tohoto typu panství byla Pština, již koupil uherský magnát Alexandr Thurso z Bethlenfalvy).

Horní Lužice, čtvrtá korunní země v pořadí, co se prestiže týče, byla spjata s Českou korunou pevněji a dlouhodoběji než Lužice Dolní a dokázala hájit sebevědomě své postavení v jejím svazku. Typická pro ni byla silná pozice zeměpanských měst, sdružených v tzv. Šestiměstí (založeno roku 1346, patřil sem Budyšín, Zhořelec, Kamenec, Lubij, Lubán a původně česká Žitava), a proti nim slabší pozice šlechty, což platilo přinejmenším do roku 1547. Vedle početného rytířstva byla výraznější čtyři tzv. stavovská panství Hoyerswerda, Muskau, Seidenberg (dnes Zawidów) a Königsbrück. Významnou roli v Horní Lužici sehrávali na počátku habsburské vlády ze šlechtických rodů např. Šlejnicové, kteří měli rozsáhlé državy i v severních Čechách. Také členové rodů Gersdorfů a Nosticů se pravidelně uplatňovali v českých záležitostech.

Nejchudší a nejméně významnou korunní zemí byla Dolní Lužice, nacházející se v poměrně okrajové pozici a vystavená navíc neustálé zájmu Wettinů a Hohenzollernů. Dolní Lužici chybělo výraznější správní a hospodářské centrum. Stavovská obec Dolní Lužice se organizovala na sněmu do čtyř kurií, jimž dominovala od počátku 15. století vyšší šlechta (rody Biberštejnů, Promniců či Minkviců). V jejich stínu zcela stála královská města (Lukov, Gubín, Lubín a Kalava). Po sekularizaci významných klášterů Dobrilugk a Guben zastupoval

dolnolužické preláty jen opat cisterciáckého kláštera Neuzelle.

Stavovský stavovský partikularismus narůstal v jednotlivých zemích České koruny i po celé 16. století. K prohlubování neporozumění mezi stavy jednotlivých zemí přispívaly vedle historických specifík značnou měrou i české stavy [121: VYBÍRAL, 58: EBERHARD], které se cítily nad ostatními nadřazené a nárokovaly si vůdčí úlohu v rámci českého státu, za jehož reprezentaty se považovaly. Vyplývá to především z volebních kapitulací, v nich české stavy na nastupujícím králi žádaly obnovu hranic České koruny, včetně znovuovládnutí dávno ztraceného Lucemburska (1471).

***

Do raného novověku vstoupila Česká koruna po všech konfliktech a dezintegračních procesech 15. století do značné míry obnovena. Přinejmenším do Bílé hory fungovala v rámci habsburského soustátí jako celek, byť rozhodně ne plně integrovaný a nikoli bez rozporů.

Raně novověké období v dějinách korunních zemí lze zhruba rozčlenit na několik výraznějších fází. Léta 1526–1618 byla dobou napětí mezi stavovskými obcemi a absolutistickými snahami Habsburků, výrazně poznamenanou masivním rozšířením německé reformace v Horní a Dolní Lužici i na většině území Slezska. Napětí vyostřovaly i stupňované požadavky královské komory motivované zejména bojem s tureckým „dědičným nepřítelem“. Přelom znamenaly stavovské konfедераční snahy na počátku 17. století a zejména stavovské povstání 1618–1620, posléze pak jeho porážka a první léta třicetileté války. Období let 1635–1763 rámuje z jedné strany odstoupení Horní a Dolní Lužice Sasku, z druhé strany pak ztráta Slezska ve prospěch Pruska.

Centrální instituce České koruny byly v raném novověku poměrně slabé. Kromě generálního sněmu, který svolával panovník většinou u příležitosti sněmu Českého království, nevznikl žádný celokorunní stavovský orgán. Bez ohledu na počet vyslanců měla každá korunní země bez rozdílu pouze jeden hlas, ve skutečnosti však měly vedlejší země spíš poradní funkci. Usnesení generálního sněmu byla pro jednotlivé korunní země závazná až poté, co je schválily dílčí zemské sněmy. Přesto generální sněm představoval alespoň teoretickou protiváhu centrální panovnické moci a poskytoval i základ k navazování diplomatických kontaktů mezi stavy jednotlivých korunních zemí.

Roku 1548 byl zřízen apelační soud se sídlem v Praze, další společná instituce pro korunní země, která se ovšem uplatnila proti původnímu plánu pouze ve vztahu k městům. Důležitým administrativním pojítkem České koruny ze strany panovnické moci byla *Česká královská kancelář*, vydávající písemnosti pro všechny korunní země. Slabou úroveň

integrace korunních zemí podporovala ještě centralizační opatření Ferdinanda I., který začal budovat nové panovnické instituce, jež měly integrovat celé habsburské soustátí, nikoli jen české korunní země.

V jakých sférách se ve vedlejších zemích prosazoval český král? Např. v případě Slezska vydával svá opatření český král paralelně s ustanoveními poměrně samostatného slezského *Fürstentagu*. Každé lenní knížectví však mělo ještě svou vlastní legislativu a výnosy českého krále ve Slezsku se často svým obsahem lišily od zákonů slezských knížat a stavů. Kromě legislativní aktivity se čeští králové ve Slezsku omezovali hlavně na vykonávání své lenní svrchovanosti a na oblast regálií. Aktivní zásahy českého krále do slezských záležitostí nebyly časté, každopádně řidší než v případě Horní, ale i Dolní Lužice. Také v obou lužických markrabstvích se doplňovala a prolínala legislativní aktivita panovníka s aktivitami sněmů.

Kromě panovníka a generálního sněmu chyběly v rámci českých zemí další znaky typické pro jednotný stát: nevznikala např. jednotná legislativa pro korunní země. Neexistovala společná státní příslušnost: tu sdíleli jen obyvatelé Čech a Moravy a Lužičané a Slezané neměli ze své příslušnosti k zemím České koruny větší výhody. V případě, že se chtěli usadit v Čechách či na Moravě, museli požádat o inkolát. Komplikovaný byl i přístup Lužičanů a Slezanů k zemským úřadům v „hlavních“ korunních zemích. Chyběla i společná měna a společná branná moc. Svěbytné bylo i soudnictví jednotlivých korunních zemí, jež si mnohdy udrželo dlouho do raného novověku velmi konzervativní rysy.

Přesto se i v rámci habsburského soustátí vedlejší země nadále považovaly za samozřejmou součást českého státu, i když své vzájemné propojení vnímaly především na úrovni panovníka. Mezi jednotlivými českými zeměmi kolovali úředníci, kteří je spravovali v zájmu českého krále, který naopak si zase postupně v jednotlivých korunních zemích dával holdovat a tyto země více či méně často navštěvoval. Šlechtické, ale i měšťanské rodiny se běžně zakupovaly zároveň v různých částech korunních zemí, mezi nimiž trvaly i další četné, neinstucionalizované svazky hospodářské, sociální, osobní, kulturní i církevní, které se týkaly ve zvýšené míře pohraničních oblastí. Přičítá se také velmi intenzivní komunikaci a cirkulaci intelektuálů v rámci korunních zemí. Existovaly přitom vazby nejen směrem k českému centru, ale i mezi jednotlivými korunními zeměmi navzájem, zejména mezi Horní Lužicí a Dolním Slezskem, které se projeví i ve vědomí společných historických a právních rysů mezi nimi. Nelze přitom zapomínat ani na národnostní blízkost: z obou stran horských pásem, oddělujících na severu Čechy a Moravu od Horní Lužice a Slezska, žilo ještě v raném novověku převážně německy mluvící obyvatelstvo.

Rozpory mezi jednotlivými korunními zeměmi jasně vyplynuly při volbě, respektive přijímání Ferdinanda I. za panovníka českých zemí. Zatímco české stavy provedly volbu Ferdinanda českým králem bez přibrání stavovských obcí ostatních zemí, Morava, obojí Lužice i Slezsko přijaly Habsburka na základě dědických nároků. Slezané se při té příležitosti snažili dokázat, že nejsou vazaly Českého království, nýbrž českého krále, tj. odvolávali se korektně na lucemburskou lenní koncepci. Napětí mezi jednotlivými stavovskými reprezentacemi uměl Ferdinand pro svou politiku v následujícím době využívat.

České stavy se vnímaly po celé 16. století jako zástupci celé Koruny. Splývání pojmu „Česká koruna“ a Českého království“ v dobovém myšlení odráží i rozkolísané užívání pojmu v pramenech. Čeští zemští úředníci se pak v průběhu 16. století i po roce 1600 stále více vměšovali do poměrů vedlejších zemí. Nerovné postavení jednotlivých zemí se ukazovalo třeba při složitých jednáních v rámci sporů mezi Rudolfem a Matyášem. Lužické a slezské stavy reagovaly úsilím o zřízení samostatné expedice při české dvorské kanceláři [84: KILIÁN] a požadavkem zastoupení v centrálních úradech Koruny; delegáti Slezska i Lužic přitom postupovali v určité součinnosti. V souvislosti s tím předkládaly stavy i požadavky náboženské, jistě pod dojmem Majestátu uděleného Čechám.

V 16. století se také znovu otevřela otázka vztahu českých zemí k Říši, který se stával stále formálnější. Obě Lužice i Slezsko zůstávaly nadále součástí České koruny a teprve spolu s ní přináležely více méně ke Svaté říši římské. V 16. století ostatně několikrát došlo k významnému popření vlivu Říše v českých zemích, např. vlivu říšského sněmu v souvislosti s dědickými záležitostmi Knížectví opolsko-ratibořského 1530 [77: HOLÁ]. Vedle toho se prosazovala tendence vnímat korunní země zejména zvnějšku přímo jako země habsburského soustátí, s opomenutím starší, ale stále platné konstrukce korunních zemí.

Zásadní změnou prošel v 16. století náboženský život Slezska i obou Lužic, v nichž se rychle rozšířila německá reformace [41: BLASCHKE; 92: MACHILEK]. Lutherovo učení přijala většina obyvatel. Pro Slezsko se uvádí kolem roku 1580 na 1200 luteránských farností, pouze 50–100 far bylo katolických. Poměr v Horní Lužici byl 13 katolických farností z 200, v Dolní Lužici nezůstala katolická farnost žádná. Katolíci ve Slezsku i Lužicích přečkali nepochybně díky silným vazbám na světskou i církevní hierarchii Českého království. Pro luterány znamenalo naopak přijetí reformace posílení vazeb směrem na oblasti středního Německa. Katolický český král sice nebyl schopen zabránit rozšíření luteránské reformace, nicméně dokázal zajistit existenci aspoň některých římskokatolických institucí. Významné byly kláštery cisterciáček a budyšínská kapitula v Horní Lužici, již byla později vtělena apoštolská administratura nad lužickou částí míšeňského biskupství [srov. 67: GERBLICH,

128: ZDICHYNEC]. Podobně se udržely kláštery cisterciáků či křižovníků s červenou hvězdou (v převážně luteránské Vratislavi) v Dolním Slezsku. Specifickým odkazem soužití katolíků a luteránů na velmi těsném prostoru je potom např. dodnes funkční simultaneum v budyšínském kapitulním kostele sv. Petra.

Ve Slezsku byla zvláště aktivní při přijímání luteránského poselství zdejší metropole Vratislav. Luteránství přijímali kromě měst také, byť opatrněji, některá knížata (Karel Minsterberský, Fridrich II. Lehnicko-Břežský, rozhodněji Jiří Braniborsko-Ansbašský, vévoda Krnovský 1523–1543) [57: DEVENTER, 127: WÜNSCH; 109: PETRY]. Ve Slezsku se prosadily rovněž některé radikální proudy (novokřtění, švenkfeldští), byly však postupně alespoň v oficiálním životě odsunuty do pozadí.

Pro Slezsko i Lužice, stejně jako pro Čechy a Moravu, je typický dlouhotrvající vliv katolické církve na luterány v institucionální a organizační oblasti, poměrně konzervativní podoba protestantské reformace a určitá náboženská koexistence z nutnosti, která se narušuje až koncem 16. století vyostřující se konfesionalizací, přenášenou často z jádra korunních zemí.

Protestanté i katolíci ve Slezsku i Lužicích intenzivně přijímali humanistické myšlení. V 16. století se rozvíjela literatura, hudba i výtvarné umění [viz různé stati v 34: BÄHLCKE; 66: GARBER; 72: HAŁUB – MAŃKO-MATYSIAK; skrovnější rozkvět Dolní Lužice viz 116: TEICHMANN]. I když ve Slezsku ani Lužici nevznikla ještě samostatná univerzita, lze tu pro 16. i 17. století konstatovat pozoruhodný rozkvět zejména středního protestantského školství (gymnázia ve Zhořelci, Vratislavi, Břehu, Schönaichianum v Bytomi nad Odrou, Złotoryja atd.), rozvíjejícího se pod patronátem měst a ve Slezsku i teritoriálních knížat. Důležitými centry pozdního německého konfesně ovlivněného humanismu tu byla především Vratislav a Zhořelec. Právě díky náboženským kontaktům se rozvinuly rozsáhlé komunikační sítě tkané v rámci celého lužickoslezského regionu, ale i dále do Čech (přínejmenším do roku 1620), další střední a západní Evropy, ale třeba také do Sedmihradska.

Od konce 15. století pokračoval hospodářský rozkvět obou lužických markrabství i Slezska, který navzdory určitému útlumu po potrestání stavovského odboje roku 1547 trval zhruba do třicetileté války. Rozmach zažila především města Horní Lužice (Zhořelec, Žitava) a Dolního Slezska (Vratislav, Svídnice, Slezská Středá), která v té době v mnoha ohledech dosáhla vrcholu svého vývoje, o němž svědčí některé dodnes dochované renesanční památky. Rostl také počet jejich obyvatel: Zhořelec je v té době pokládán za největší a hospodářsky nejvýznamnější město nynějšího Saska (roku 1568 se uvádí necelých 9 000 obyvatel), Vratislav dosáhla ve druhé polovině 16. století 30 000 obyvatel.

Pro Slezsko, ale i Lužice 16. století byla příznačná určitá nespokojenost nejen s nadřazeností stavů Českého království, ale i s habsburskou politikou, která nabyla povahy organizovaného skrytého odporu, často motivovaného i nábožensky. Toto napětí se poprvé výrazně projevilo za šmalkaldské války 1546–1547, kdy se část politické elity Slezska i Lužic spojila se Šmalkaldskou jednotou. Ve Slezsku i Lužicích Ferdinand I. uplatnil poměrně tvrdá odvetná opatření: hohenzollernská markrabata trvale ztratila Opolsko a Ratibořsko, v dolnoslezské oblasti byl přechodně paralyzován vliv saských Wettinů, zejména pokutami a ztrátou privilegií bylo dočasně potrestáno i město Vratislav. Po roce 1548 pak bylo také Slezsko podřízeno pravomoci nově zřízeného apelačního soudu v Praze a zakázáno bylo odvolání do Magdeburku. Velmi přísně byla potrestána také hornolužická města, a to finančně, právně i politicky. Lze konstatovat, že z tzv. *Pönfallu*, jak potrestání stavů po roce 1547 vešlo do lužických dějin, se zejména hornolužická města již nikdy nevzpamatovala [73: HÄRTEL; 74: HERRMANN]. Ferdinand I. své posílené pozice pak využil nejen k omezení politického vlivu měst, ale také k zásahům do správního uspořádání země ve snaze posílit panovnickou moc; mj. podřídil hornolužické městské soudy apelačnímu soudu v Praze, a uzpůsobit zdejší pořádky poměrům v Čechách.

Ve druhé polovině 16. století je příznačné pro obě korunní země určité zklidnění vztahů mezi jednotlivými stavy navzájem i oslabení odporu vůči českému králi. Projevovalo se mimo jiné i v konsensuálních zemských zřízeních, policejních řádech či jednotlivých privilegiích vydávaných zvlášť v každé korunní zemi, nicméně v určité časové souběžnosti: intenzivní kodifikační práce ve všech korunních zemích včetně Moravy proběhla ve třicátých letech 16. století; řada zřízení pak byla vydána i po roce 1547, po porážce stavovského povstání [95: MALÝ – PÁNEK; ke Slezsku 123: WEBER; k Lužicím 49: BOBKOVÁ – ZDICHYNEC). Lze předpokládat, že zemská zřízení jednotlivých korunních zemí na sebe vzájemně působila, zejména vlivná pak byla zemská zřízení Království českého.

Navzdory všemu pnutí mezi jednotlivými korunními zeměmi a Českým královstvím a jednotlivými korunními zeměmi navzájem se začaly jednotlivé stavovské opozice pozvolna od počátku 17. století sbližovat, a to na konfesněpolitickém základě. Právě tehdy vyvstal výrazně problém vzájemných vztahů českých korunních zemí. Stavy zejména Horní a Dolní Lužice si stěžovaly na své marginální postavení v rámci celku České koruny; nepodařilo se jim dosáhnout narozdíl od Slezanů ani oficiálního Majestátu.

Snad i proto, a vzhledem k smělosti „ohavné rebelie“ váhaly stavy Slezska i Lužic o deset let později přes všechna společná konfesní a politická východiska a zájmy opět poměrně dlouho se svým připojením ke stavovskému povstání. Otevřeně se Slezané a Lužičané

přihlásili k programu vzbouřenců až na generálním sněmu v Praze v létě 1619, kdy svazky v rámci České koruny a rovnoprávnost jednotlivých zemí posvětila Česká konfederace (31. července 1619). Vedlejší země také holdovaly Zimnímu králi Fridrichu Falckému a na jejich území k některým násilnostem namířeným proti Habsburkům a institucím katolické církve.

V České konfederaci byly české korunní země poprvé otevřeně vyhlášeny za rovnoprávné. Dokument je někdy vnímán jako první skutečná, inovativní ústava v českých dějinách, která postulovala určitou rovnováhu mezi regiony a politickým celkovým systémem. Rozhodně však nepopírala integritu Koruny, kterou měly vedle českého krále zajišťovat česká kancelář, generální zemský sněm a kolegium defensorů. V textu Konfederace se přitom neužívalo pojmu „Koruna“, nýbrž *unio* či *corpus*, snad proto, že středověký termín měl příliš monarchické konotace, připomínal své zneužívání českými stavy nebo bránil eventuálnímu připojení Horních a Dolních Rakous. Konfederace odmítá superioritu jakékoli korunní země nad jinou korunní zemí a vylučuje také jakékoli zásahy českých úředníků, do poměrů jiných zemí, stejně jako soudní apelace do Čech. Vyhláší také pro všechny země náboženský Majestát [k České konfederaci naposledy 107: PÁNEK; 94: MALÝ].

Česká konfederace však nemohla být ve své účelnosti dlouhodobě prověřena. Stavovské povstání bylo záhy potlačeno v jádru Koruny a se zpožděním jen několika měsíců i v korunních zemích. Významnou roli při tom sehrál saský kurfiřt Jan Jiří [k Horní Lužici 42: BLASCHKE; k Dolní Lužici 88: LEHMANN; ke Slezsku 60: EICKELS]. Stavy vedlejších zemích se v podstatě všude rychle zalekly vítězících Habsburků. Slezané se poddali Ferdinandu II. tzv. drážďanským *Akkordem* z 28. února 1621: dostali úplný pardon a příslib respektování aušpurské konfese. Dolní i Horní Lužici uznaly Habsburka za svého zeměpaná 3. března 1621.

Potrestání stavů vedlejších zemí neproběhlo v takové míře, jako v Čechách a na Moravě. Nejaktivnější povstalci dostali pokuty a museli vystavit písemný revers o svém příštím chování. Svě postavení si ale udržely i některé osoby zkompromitované za povstání, jako budyšínský hejtman Adolf z Gersdorfu. Hornolužický fojt z doby zimního krále Jáchym Ondřej Šlik byl nicméně popraven na Staroměstském náměstí a ze Slezska byl vyobcován markrabě Jiří Krnovský.

V průběhu prvního údobí třicetileté války se Habsburkové postupně vzdali obou Lužicím, a to jako náhrady výdajů, jež měl saský kurfiřt Jan Jiří s potlačením stavovského povstání ve vedlejších zemích (přispěl Habsburkům, ačkoli byl luterán a přijímal zároveň na svá území exulanty z Čech). Ztrátu Lužic od České koruny dovršil tzv. *Traditionsrezeß*, doprovodný dokument pražského míru z 30. května 1635, na jehož základě byla obě

markrabství Sasku odstoupena dědičně jako české léno. Kurfírť získal v obou Lužicích plnou svrchovanost. Zdůrazněme, že k předání markrabství musel vyslovit svůj souhlas generální sněm České koruny. Český král si vymínil pouze právo patronátu nad katolickými institucemi přetrvávšími v Lužicích a zachování konfesních poměrů ve statu quo [129: ZDICHYNEC].

Lužic i Slezska se do značné míry dotkly události třicetileté války (dánský vpád koncem dvacátých let 17. století, opakující se průtahy švédských i císařských vojsk zejména ve třicátých letech). Obě země se však ze zpusťování relativně rychle zotavily, částečně i díky četným exulantům, kteří tu hledali náboženskou svobodu po nuceném odchodu z Čech a Moravy. Zejména Slezsko pak platilo za jednu z nejbohatších součástí habsburského soustátí a dočkalo se dalšího kulturního rozkvětu, který se projevil zejména v oblasti německé literatury (Martin Opitz, Andreas Gryphius ad). Až roku 1702 se mohla ve Vratislavi ustavit jezuitská katolická univerzita.

Poznamenejme, že i po předání Sasku v Lužicích platila řada starších ustanovení českých králů, počínaje výnosy již lucemburských panovníků. Obě markrabství si udržela rovněž poměrně značnou právní a správní autonomii. Samostatnější postavení si uchovala Lužice Horní se svou silnou stavovskou obcí [89: LESCZYNSKI, 42–46, 65–79], zatímco Dolní Lužice jako součást wettinských sekundogenitur byla ve druhé polovině 17. století podřízena výraznějším absolutistickým snahám. Respektované zvláštní postavení Lužic v konglomerátu wettinských zemí je patrné z kodifikace zemského práva z roku 1672 (*Corpus juris saxonici*) a z *Codexu Augusteu* [49: BOBKOVÁ – ZDICHYNEC]. Některé právní problémy se navíc v Lužicích řešily ještě v 18. století analogicky s jinými zeměmi České koruny.

Slezsko zůstalo součástí České koruny až do roku 1763. Stavy si tu uchovaly poměrně větší podíl na vládě než v Českém království (nebylo tu vyhlášeno *Obnovené zřízení zemské*). I tady však pozorujeme trend k větší byrokratizaci a postupně i sílící absolutistické tendence českých králů, jejichž pozice se po vestfálském míru v dědičných zemích výrazně upevnila. Stupňovala se tu také jejich legislativní aktivita, což dokládá např. apelační řád Leopolda I. z roku 1674, kterým si čeští králové udrželi v rámci Slezska nejvyšší soudní pravomoc; roku 1707 vydal Josef I. nový trestní řád pro Čechy, Moravu i Slezsko. Vedle *Fürstentagu*, jenž se zabýval stále více především daňovými záležitostmi, nabýval v 17. století většího vlivu užší tzv. *conventus publicus* (od roku 1663). V 17. a na počátku 18. století se potom vytvářely speciální deputace a komise (daňové, akcizní ap.). Nejdůležitější exekutivní úřad ve Slezsku, úřad *Oberlandeshauptmanna*, původně obsazovaný stavovskými zástupci, Habsburkové roku 1629 přeměnili na kolegiální *Oberamt*, který brzy kontroloval politický život v celém Slezsku

v pověření panovníka; stavové na něj stále více ztráceli vliv. Přesto si své pozice i v 17. a 18. století udržela v lenních knížectvích také slezská knížata a v celé zemi obecně šlechta.

Koncem 17. století zasedali na slezském sněmu příslušníci některých šlechtických rodů, jež měly rozsáhlé državy i v jádru českého státu (Lobkovicové, Lichtenštejnové, Auerspergové).

Na rozdíl od Čech a Moravy byla byla více či méně silné rekatolizaci, při níž výrazně napomáhali jezuité, ale také dominikáni či kapucíni, vystavena pouze slezská dědičná knížectví. I v dědičných knížectvích dostali protestanté určité koncese a tzv. „mírové“ kostely (Hlohov, Javor, Svídnice). Svoboda vyznání byla zachována jedině v knížectví lehnickém, břežském, wolowském a olešnickém a ve Vratislavi. Pozice evangelíků ve Slezsku pak ještě posílila altranstädtská konvence (1707). Plodem specifických náboženských poměrů Horní Lužice je ve stejné době rozkvět ochranovské jednoty bratří [viz alespoň 99: MEYER].

Počátek 18. století byl ve Slezsku dobou sporů o daňové a hospodářsko-politické reformy a agrární krize. Do poloviny 18. století ztrácel systém slezského stavovství pod tlakem habsburského absolutismu stále více na významu. Konec mu pak přinesl pruský zábor, definitivně potvrzený roku 1763. Jen malá část Slezska – Těšínsko a většina knížectví niského, opavského a krnovského – zůstala součástí českých zemí a vžilo se pro ni později označení České nebo Rakouské Slezsko, které také bývá většinou samostatně probíráno v historiografii. Zachovaly se tu dokonce zčásti i tradiční knížecí a stavovské instituce, byť ve značně okleštěné podobě. Naopak v pruské části Slezska byla hned po záboru provedena řada administrativních reforem a zrušeny všechny stavovské instituce, a to jak na celoslezské úrovni, tak v knížectvích a stavovských panstvích.

Důsledky odtržení Slezska pro vývoj habsburských zemí jsou dobře známy v rovině hospodářské i strategické. Každopádně znamenalo poslední velkou teritoriální ztrátu z tělesa České koruny, které definitivně právně zaniklo až s vytvořením Československé republiky.

Na základě výše uvedeného se domníváme, že je smysluplné sledovat dějiny Lužic a Slezska z pohledu bohemikálního, z optiky České koruny i v době 1635 (1763)–1815, už proto, že ve správním i státoprávním ústrojí vedlejších zemí přežívala řada ustanovení a zvyklostí vycházejících z období české vlády.

Přetrvávaly také výrazné vazby ztracených korunních zemí na Čechy a Moravu na řadě úrovní. Nadále se rozvíjely společenské kontakty, zejména mezi elitami korunních zemí. Udržely se rovněž vazby hospodářské, náboženské a církevní. Je třeba zdůraznit, že odstoupení Slezska Prusku v polovině 18. století znamenalo – jistě i v souvislosti s etablováním se „hustšího“ státu v raném novověku – prudší přetržení vazeb mezi habsburským soustátím a Slezskem, než tomu bylo v případě Lužic, které se projevovale

v první řadě již v rovině hospodářské politiky.

2) shrnutí dosavadního stavu bádání (hlavní metody, badatelské trendy a tematické okruhy o České koruně, Slezsku a Lužicích v historiografii

Přehled stavu bádání o někdejších vedlejších zemích Koruny české – který nemůže být rozhodně vyčerpávající – lze rozčlenit z několika hledisek. Obsahově lze vymezit buď směr sledující české země z pohledu Koruny jako celku, nebo bádání zkoumající Slezsko či Lužice z hlediska zemí samotných, případně se lze zaměřit ještě na jejich vzájemné vztahy. Tematicky lze rozlišovat ve všech těchto případech výzkum roviny státoprávní, společenské, ekonomické, kulturní či vojenské. Jinou možností pro strukturování výkladu skýtá rozčlenění historiografie na práce provenience německé, polské, české, případně jiné; posledně jmenované ovšem nejsou příliš četné [zmiňme např. 61: EVANS].

Výzkum korunních zemí, které se nyní nacházejí na území tří státních celků, České republiky, Spolkové republiky Německo a Polska, v současnosti logicky spadá do okruhu zájmu historiků těchto tří zemí. Dějiny Slezska a Lužic v dobách, kdy příslušely oba regiony k České koruně, se však už od počátku 19. století vytrácely z historiografie pod vlivem ideologie prusko-německé integrace a vůbec nacionalistického myšlení 19. i 20. století. Velmi je ovlivnil i posun polské hranice a výměna obyvatelstva po druhé světové válce. Uměle aktualizovaná historiografie často vedla k násilnému upravování slezských dějin, zejména s ohledem na údajně kardinální otázku, zda totiž slezské území bylo „původně“ polské či německé. Méně ovlivněná nacionalistickými prizmaty byla a je historie obou Lužic.

Teprve v posledních dvou desetiletích se začíná v důsledku politických změn rozvíjet podnětná a hlavně ani ideologicky, ani politicky nepoznamenaná spolupráce historiků tří zainteresovaných států, která se snaží nahlížet na pozapomenutý celek korunních zemí v jeho širších souvislostech a souvisí i s obecnějším zájmem o dějiny historických regionů. Úspěšně spolupracují především historikové polští a němečtí, což dokládají i četné dvojjazyčné publikace. Práce historiků českých začínají vstupovat do společného diskursu o korunních zemích teprve v posledních letech.

***

Počínaje raným novověkem vládly při pohledu na české korunní země poměrně značná nejasnost a rozpory. Tak P. STRÁNSKÝ [30, 199 nn.] popsal český stát jako svobodný svazek autonomních korunních zemí a zdůraznil volební právo stavů. Z jiné perspektivy psal

M. GOLDAST [11], který vyzdvihoval centrální a dědičnou moc Habsburků nad českými zeměmi. Oba učenci řešili také – nikoli s jednoznačným výsledkem – otázku, co znamenala vlastně „inkorporace“ vedlejší země k České koruně.

Pro další humanistické intelektuály (Kuthena ze Šprinsbergu, Hájka, Dubravia, Veleslavína) je příznačný pohled bohemocentrický, který odpovídá ostatně částečně i dobovému chování stavů českého království a který převládá až do 19. století. Zajímavý je pohled vratislavského historika Boregka na české dějiny [5: BOREGK], jehož dílo je, ač sepsané na slezské půdě, zaměřené ve stopách Hájka a Dubravia úzce na české (a moravské) dějiny. Z vnějšího pohledu na české země lze zmínit ještě kosmografie 16. století, jež věnují určitou pozornost Slezsku (a zmiňují i jeho náležitost ke Koruně české, 22: MÜNSTER – Z PÚCHOVA, 106: PÁNEK), úplně však vynechávají obojí Lužice, které pak docházejí pozornosti až v topografiích století sedmnáctého [20, 21: MERIAN]. Tady se obvykle celek zemí České koruny zmiňuje.

Zajímavé je v tomto kontextu i dílo Bohuslava BALBÍNA. Ve svých dějinách sice registroval příležitostně i dění ve Slezsku a v mnohem menší míře v Lužicích. Sepsal dokonce i dějiny poutního místa ve slezské Wartě [2]; v zásadě ale ve svých dílech ale i on sledoval spíše bohemocentrickou linii výkladu [3]. Naopak zase jeho žák, hornolužický jezuita Jakub Xaver TICINUS († 1693), si byl dobře vědom historické náležitosti Lužice k českému státu, která pro něj jako katolík (a Lužického Srba) byla zvláště významná [31: 4–6].

Také práce českého dějepisu 18. století (Pubitschka, Cornova či Pelcl) hovoří o vedlejších hovoří jen v souvislosti s jejich ziskem, anebo ztrátou. Větší pozornost se českým zemím jako celku věnovala až v 19. století. Programově pouze na Čechy a Moravu se sice zaměřil F. Palacký – ostatně v době, kdy už Lužice ani Slezsko k Čechům dávno nepatřily, naopak J. KAPRAS [80, který se zaměřil i na správní dějiny Lužic: 81] či O. Peterka [108] dokázali nahlížet země České koruny jako celek a podrobně se věnovali i vztahům, zejména právním, mezi nimi.

Po roce 1918 se česko(slovenská) historiografie věnovala jiným úkolům než České koruně. Postupně se ustálila představa, že raně novověká Česká koruna byla de facto jen volná personální unie států, kde se nerozvinuly žádné pevnější instituce. Pozornost vzbuzovalo především národnostní a náboženské pnutí uvnitř českého státu a stavovské hnutí. I po roce 1918 ale dokázal např. J. Kapras využít povědomí o historii České koruny ke zdůvodnění československých požadavků na zisk Lužic, Těšínska či Kladska.

Zájem o Českou korunu nebyl velký ani v rámci marxistické historiografie, kdy ostatně byla citlivá i otázka studia dějin Slezska, které byly pečlivě rozděleny mezi polskou a

československou historiografií. Studium regionů bylo obecně vnímáno jako podezřelé z „lokálpatriotismu“ či separatismu. Celek Koruny sledovali přesto již před rokem 1989 hlavně F. Kavka a L. Bobková, ovšem zejména na středověkých tématech. Pro raný novověk se jinak intenzivně sledovaly především vazby katolické, zejména lužickosrbské minority k českému prostředí [srov. 4: BOHÁČ].

Situace se výrazně proměnila až po roce 1990, a to především začleněním vedlejších zemí vůbec do zájmu českých badatelů, méně již metodickými inovacemi. Cílený zájem o historii někdejších korunních zemí se rozvíjí např. při Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kde je výzkum veden především ve snaze zachytit problematiku správy a soužití korunních zemí [45: BOBKOVÁ – FANTYSOVÁ MATĚJKOVÁ – ZDICHYNEC; 46 – 48: BOBKOVÁ – KONVIČNÁ], a to především pro období středověké a s hlubším zaměřením na obě Lužice (viz stati v citovaných sbornících od L. Bobkové, L. Březiny, P. Hrachovce, J. Zdichynce) a Dolní Slezsko (M. Holá, J. Wojtucka).

Velká pozornost je věnována dějinám Opavska zejména na Slezské univerzitě v Opavě. Obdobím na pomezí pozdního středověku a raného novověku se zabývají M. Čapský a Petr Kozák (ten se věnuje též Hlohovsku, 86: KOZÁK). Různým tématům z raně novověkých slezských dějin zasvětil své studie R. FUKALA [64]. Bádání o Slezsku (zejména na stránkách *Slezského sborníku*) se obecně přestává koncentrovat pouze na české Slezsko. Na výzkum Kladska se orientuje Historický ústav FF Univerzity v Hradci Králové [viz 93: MALINA – KLIMASZEWSKA], královéhradecké pracoviště vydává zejména periodikum *Kladský sborník*, kde publikují především O. Felcman, F. Musil a M. Šandera.

Problematiky vedlejších zemí se ve svých pracech o vzdělání šlechty dotkl také Martin Holý. Témata z dějin vedlejších zemí občas docházejí slova i na Technické univerzitě v Liberci (R. Anděl, M. Svoboda). Dějiny slezského a lužického umění byly zohledněny také v souvislosti s výzkumem pozdní gotiky a renesance [87: KUTHAN; 78: HOMOLKA – HRUBÁ – HRUBÝ – OTTOVÁ], ale částečně i baroka [ve studiích P. Preisse, dále 118: VÁCHA]. V širším povědomí České republiky je problematika Horní a Dolní Lužice spojována s Lužickými Srby; česká sorabistika, povahou spíše jazyko- a literárněvědná však jen částečně začleňuje výzkum Lužických Srbů do kontextu korunních zemí. Dějin vedlejších zemí si všímají i dějiny správy [79: HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ]. Bohemocentrismus historického diskursu o českých zemích se snaží více či méně překonat i syntézy Velké dějiny zemí Koruny české (zejména svazek věnovaný době předbělohorské, 120: VOREL, dále 55: ČORNEJOVÁ – KAŠE – MIKULEC – VLNAS].

***

Výrazný podíl v historickém zájmu o vedlejší země tvoří historiografie rozvíjející se od raného novověku v rámci jednotlivých součástí České koruny. Velmi bohaté je dějepisectví slezské [83: KERSKEN; 69: HARC; 33: BAHLCKE], jež vyrůstalo z bohaté středověké kronikářské tradice. Poměrně záhy je ovlivnilo humanistické myšlení a stěžejní pro ně bylo i myšlení reformace. Typické pro ně je již od 15. století sepětí s městským prostředím a také skutečnost, že řada slezských dějepisců studovala na univerzitách dnešního východního Německa (zejména Frankfurt nad Odrou, Halle, Lipsko, Wittenberg). Už koncem 15. století se začal v dějepisectví formovat určitý zemský patriotismus Slezanů.

Kromě dějin jednotlivých měst a knížectví od 16. století vznikaly i geograficko-historické popisy a historická zpracování Slezska jako celku (Vavřinec Korvín; Bartoloměj STEIN [29]). Z prací pozdější fáze humanismu jmenujme Jana Heße či Františka Fabera. Nad ostatní vynikají dějiny Vratislavi od Jana Cratona z Crafftheimu (1519–1585), mj. dvorského lékaře Ferdinanda I., Maxmiliána II. a Rudolfa II. Dějiny Slezska jako celku podal a pozdější slezské dějepisectví velmi ovlivnil Melancthonův stoupenec a kalvinista Joachim CURAEUS [9]. V tradici dějepisectví spojujícího dějiny Vratislavi s dějinami Slezska pokračoval Mikuláš POL[23]. Za nejlepšího představitele humanistického dějepisectví ve Slezsku je pokládán Mikuláš HENEL z Hennenfeldu [13, 14]. Poměrně slaběji byla ve Slezsku zastoupena historiografie dvorská. Dějiny Kladska sepsal kazatel ve městě Kladsku Georgius AELURIUS [1].

Tzv. učená fáze slezského dějepisectví začíná zhruba polovinou 17. století (podobně jako v Lužicích i v samotných Čechách) a pokračuje až do století osmnáctého. Jejím důležitým znakem je náboženská polemika, kde hledání argumentů podnítilo využití často dosud neznámého pramenného materiálu a jeho kritiku. Ze slezských katolických historiků druhé poloviny 17. století můžeme jmenovat Ephraima Ignatia Nasona či Gottfrieda Ferdinanda von Buckisch. Genealogii slezské šlechty se věnoval Jan SINAPIUS [26, 27]. Historiograf posledního piastovského vévody Jiřího Viléma Lehnicko-Břežského Friedrich LUCAE sepsal slezské *Pamětihodnosti* [18].

První edici historiografických textů vážících se ke Slezsku vydal v první polovině 18. století vratislavský radní F. W. SOMMERSBERG [28]. Zhruba ve stejné době sestavil Johann Jakob FÜLDENER systematický přehled textů a autorů slezských dějin [10]. S. B. KLOSE se snažil systematicky zhodnotit všechny historiografické práce týkající se Slezska a sepsal rozsáhlé a pramenně nesmírně cenné dějiny Wrocławu [16].

Už v 18. století se setkáváme ve slezském dějepisectví s různými, politicky

podmíněnými výklady slezských dějin (prusko-protestantské, rakousko-katolické, polské versus německé). Roku 1803 byla založena *Schlesische Gesellschaft für vaterländische Cultur*, jež mj. založila ediční řadu *Scriptores rerum Silesiacarum oder Sammlung schlesischer Geschichtsquellen*. V souvislosti s historiografií 19. století zmiňme spor ve výkladu husitství mezi proprusky a protestantsky orientovaným historikem a archivářem Colmarem Grünhagenem a Františkem Palackým.

Po první světové válce bylo Slezsko chápáno stále více jako bašta expanze německé kultury na východ. Této ideologii měla sloužit i tzv. *Schlesische Schule der Ostforschung* vzniklá kolem Friedrich-Wilhelms Universität ve Vratislavi zvláště pod vedením Hermanna Aubina. V tomto kontextu mj. vznikla německá syntéza dějin Slezska, vnímané jako protipól dějin Slezska vydaných v Krakově.

Po druhé světové válce stanuli vysídlení Slezané u zrodu několika významných badatelských center v Německu, zaměřených na výzkum dějin Slezska a středovýchodní Evropy vůbec; za všechny jmenujme *Herder Institut* v Marburg an der Laahn vydávající *Zeitschrift für Ostmitteleuropa Forschung*. Z dalších odborných německých poválečných periodik musíme zmínit alespoň *Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau*.

Dodnes se slezskými dějinami v Německu zabývá řada významných badatelů, a to s využitím rozmanitých metodických přístupů [srov. přehledy 125: WEBER – RABE; 33: BAHLCCKE]. Kromě již mnohokrát zmiňovaného J. Bahlckeho (zabývá se zejména stavy, ale také historiografií Slezska) můžeme zmínit A. Rùthera (výzkum dvorů a rezidencí), M. Webera (dějiny raně novověkého práva, zemských zřízení a řádů a ústavnosti vůbec), N. Conradse (dějiny šlechty a jednotlivých slezských knížectví), Ch. EICKELS (postavení Slezska v českém stavovském státě, 60), A. Herziga (hospodářské a sociální dějiny), T. Wünsche (náboženské a církevní dějiny), N. Kerskena (kultura a kulturní komunikace), R. Seidela (kultura humanismu, 114) atd. Z německého prostředí pochází i pokus o srovnávací pohled na stavovství [59: EBERHARD] či konfesionalizaci [91: MAAG – PETTEGREE] ve středovýchodní Evropě. Rozsáhlý a interdisciplinární německo-polský projekt, na němž se podílejí i čeští badatelé, se aktuálně věnuje také slezské šlechtě [68: HARASIMOWICZ – WEBER].

Poválečný marxistický **polský** dějepis ovládala ve vztahu ke Slezsku představa o znovuzískání staropolské půdy a určitá politická nejistota trvajícím do uznání polsko německé hranice 1989/90. Až pád komunistických režimů umožnil svobodnější debatu o Slezsku bez potřeby nějakého legitimizačního tlaku. Současné polské obyvatelstvo Slezska se již

ztotožnilo s identitou tohoto regionu, kterou pomáhají utvářet i současní historikové (L. Harc, R. Żerelik, W. Mrozowicz, J. Harasimowicz, M. Goliński, P. Wiszewski), vědomě navazující na více než sedmisetletou tradici německo-slezských dějin. Vznikly i moderní polské syntézy slezských dějin [126: WRZESIŃSKI; 54: CZAPLIŃSKI; 85: KORTA] a německo-polské zpracování dějin Kladska [71: HERZIG – RUCHNIEWICZ]. Velká pozornost byla věnována dějinám Vratislavi [53: BUŚKO – GOLIŃSKI – KACZMAREK – ZIĄTKOWSKI] i historii jednotlivých knížectví. Stranou nezůstala ani složitá správa Slezska [104: ORZECZOWSKI]. Z periodik přijímajících často i práce českých historiků zmiňme alespoň *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*. Polští badatelé se v současnosti intenzivně věnují také církevním dějinám (a lze konstatovat, že slezské církevní dějiny jsou nadprůměrně dobře zpracovány nejen ve srovnání se situací v České republice, ale i v rámci Polska [130: ZDICHYNEC – ZILYNSKÁ, v přehledu viz také 96: MANDZIUK]. V posledních letech se sledovaly církevní instituce, zejména vratislavské biskupství u příležitosti jeho milénia, dějiny poutnictví, kult svatých, náboženská politika i heterodoxní proudy ve Slezsku.

Co se týče dějin konfesní konfrontace, na starší dosud užívané a spíše faktograficky založené práce navázaly některé inovativnější publikace [práce o reformaci a protireformaci zejména ve slezských městech, 57: DEVENTER, dále 75, 76: HERZIG]. Paradigma konfesionalizace zohledňuje především BAHLCHE [36, 37] a BAHLCHE – STROHMEYER [39]. Široké spektrum pohledu na reformaci a protireformaci v Horním Slezsku skýtá WÜNSCH [127]. Slezským reformačním specifíkem je pak osobnost Kašpara Schwenckfelda [za všechny 122: WAŚ]. Také působení Jednoty bratrské ve Slezsku se dočkalo v poslední době zvýšené pozornosti. Velký zájem přitahují také osudy pobělohorských exulantů, směřujících často do Slezska i Lužic [viz Bobková v této knize].

V raně novověkém údobí byla věnována pozornost také slezským studentům na zahraničních univerzitách [131: ZONTA]. Ze spolupráce českých a polských badatelů vzešla reprezentativní výstava *Slezsko – perla v české koruně* věnovaná uměleckým vztahům Slezska a Čech od středověku do barokního období [103: NIEDZIELENKO – VLNAS; srov. také celkové bibliografické přehledy: 113: RISTER; 100: MYSZOR].

***

Podstatě chudší byla a dosud je historiografie dolnolužická, kde můžeme zmínit alespoň práci dolnolužického pastora Jana Magnuse († 1683), první pokus Dolnolužičana o souhrnnou historii tohoto markrabství. Obecnými dějinami se zabýval gubenský purkmistr Siegmund Neumann († 1668). Syn Jana Magnuse vydal tiskem dějiny Žarů (1710), Christoph Richter

pak historii kláštera Dobrilugk (1719). Theodor Krüger je autorem spisu *Počátky Lužice* (1726).

Jen pomalu a obtížně se dějepisectví Dolní Lužice rozvíjelo v 19. století, v rámci pruského státu; chyběly tu intelektuální elity i institucionální podpora. Velkou historiografickou osobnost získala Dolní Lužice až v první polovině 20. století v lübbenském archiváři Rudolfu LEHMANNNOVI (1891–1984), jehož základní syntéza sepsaná v pověření dolnolužických stavů je dodnes užívaná [88]. V posledních dvou desetiletích historický výzkum podporuje *Niederlausitzer Gesellschaft für Geschichte und Landeskunde*. Důležitou základnu pro výzkum dějin Dolní Lužice představuje *Braniborský zemský archiv* v Postupimi, kam byla deponována po druhé světové válce část dolnolužických pramenů. Působí tu zejména K. Neitmann a F. Neininger, kteří věnovali i řadu prací raně novověkým dějinám Dolní Lužice [102: NEITMANN – SCHRÖDER – WEIRAUCH; 101: NEITMANN]. Již roku 1967 se začaly vydávat *Niederlausitzer Studien*, které v omezenějším rozsahu navázaly na *Niederlausitzer Mitteilungen* (1885–1941). K dějinám Dolní Lužice se vztahují též práce W. TÖPLERA [117] a D. TEICHMANN [116].

***

Velikou pestrostí prací se vyznačuje dějepisectví hornolužické, které je stejně jako dějepisectví slezské tradičně silně spjato s městy. Jeho kořeny můžeme pozorovat opět už v humanistickém dějepisectví 16. století. Humanistickou **zemskou** historiografii v Horní Lužici však otevírá až dílo Kryštofa Manlia († 1576), zhořeleckého rodáka, který měl úzké vztahy k Praze [19: MANLIUS, srov. 70: HARDER].

Po určitém úpadku daném třicetiletou válkou se hornolužické dějepisectví rozvíjelo v novém kontextu saského státu (a historiografie). Je zajímavé, že nijak výrazně negativně ani pozitivně nereflektuje předání Lužic Sasku. V první čtvrtině 18. století vznikla první německy psaná díla hornolužického učeného dějepisectví, vyznačující se propracovanou metodikou, rostoucí kritičností i kvalitním zpracováním látky [12: GROßER; 6, 7: CARPZOV]. V první třetině 18. století v Horní Lužici – stejně jako ve Slezsku – vycházel první svod důležitých vyprávěcích pramenů věnovaných markrabství [15: HOFFMANN] i první diplomatáře [24: REDERN]. Díky podpoře hornolužických stavů později vyšla olbřímí sbírku hornolužických listin a zemských práv, dodnes badatelsky využívanou [8: *Collectionswerk*].

Z historických prací 18. století stojí za zmínku ještě obrovské dílo Kristiána Knautheho (1706–1784), potomka českých exulantů [církevní dějiny Lužických Srbů, 17]. Důležitou platformou (původně nejen) historického bádání se již roku 1779 stala

Hornolužická společnost věd, jedna z nejstarších učených společností na území dnešního Německa založená ve Zhořelci (*Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften*). Jejími členy byla i řada historiků a intelektuálů z Čech a Moravy (Dobrovský, Palacký).

Z hornolužických historiků přelomu 18. a 19. století stojí za zmínku Christian Gottlieb KÄUFFER [82]. Historickou práci v Horní Lužici v 19. století poznamenalo roztržení jejího území mezi pruskou a saskou část (1815). Navzdory všem překážkám tu působili přinejmenším dva významní historikové, kteří se věnovali dějinám středověku i raného novověku a jejichž díla reflektovali i historikové čeští: Hermann Knothe († 1903) a Richard Jecht († 1945). Výzkum hornolužických dějin ovlivnil, stejně jako v případě Slezska, nástup ideologií 19. století a pak ovšem nástup národního socialismu. V 19. století ovšem vznikly i silně národnostně laděné *Dějiny srbského národa* [50: BOGUSŁAWSKI – HÓRNIK].

Období socialismu v dějinách NDR regionálním dějinám nepřálo vůbec. Na činnost Hornolužické společnosti věd nicméně mohly navázat roku 1951 založené *Städtische Kunstsammlungen* ve Zhořelci a v jejich blízkosti vzniklý neformální pracovní kroužek pěstující hornolužické dějiny (významný tu byl zejména K. Blaschke, E.-H. Lemper a M. Reuther). Až roku 1990 mohla znovu založena Hornolužická společnost věd, roku 1998 začal znovu vycházet významný regionální časopis *Neues Lausitzisches Magazin*. Z historiků působících v Horní Lužici a věnujících se alespoň částečně raně novověkým tématům zmiňme alespoň E. Hartstocka, z mladší generace pak M. Herrmanna (†), G. Richter-Laugwitz, M. Winzlera či T. Frödeho. Hornolužická společnost se podílí také na pořádání společných česko-německo-polských konferencí, z nichž některé byly vysloveně bohemikální [56: DANNENBERG – HERRMANN – KLAFFENBÖCK].

Bádání o Lužicích je stále poměrně dosti uzavřeno v lokálním rámci a také méně reflektuje aktuální metodické inovace. V širším historickém diskursu bývá také dosti marginalizováno, mnohem více než dějiny Slezska. Lužické dějiny začleňuje do širšího věcného i metodického kontextu nedávno vydaný sborník [34: BAHLCKE]. S tématy z raně novověkých dějin Horní Lužice se setkáme i na německých univerzitách mimo region [90: LINDENAU; 40: BEHRISCH; 97: MARQUARDT]. J. Bahlcke s kolektivem autorů z regionu i mimo něj se také pokusil o syntetický pohled na dějiny Horní Lužice [32: BAHLCKE].

Němečtí badatelé většinou vyzdvihují význam hornolužického Šestiměstí a hovoří o Horní Lužici jako o svébytné stavovské republice (K. Blaschke, J. Bahlcke). Novější hornolužické bádání pak koncept hornolužických dějin propojilo důsledněji s děním v celé České koruně, a to na tématech hospodářských (E. Hartstock), kulturních (K. Wenzel, M.

Winzeler) i náboženských (S. Hoche, S. Kosbab).

V Lužicích velkou roli sehrává sorabistické bádání spojené zejména se Srbským institutem (za NDR *Institut für Sorbische Volksforschung*) a časopisem *Lětopis*. Stále je ovlivněno národnostními ideály 19. století a sleduje dějiny srbského národa bez zohlednění lužického území jako celku [52: BRANKAČK – MĚTŠK]. Po roce 1989 ožil také zájem polských badatelů o oblast východní části historické Horní Lužice, náležející od roku 1945 Polsku, s centrem v Lubáni, kde dokonce vzniklo *Stowarzyszenie Miłośników Górnych Łużyc*.

***

Daný přehled snad ukázal, že existenci České koruny a jejího působení v raném novověku nelze zpochybňovat či ji vykládat jako pouhou „volnou personální unii stavovských států“. Ukázali jsme dále, že při výzkumu vedlejších zemí z českého pohledu převládá sledování roviny státoprávní a role panovníka vůbec a dále studium různých integračních momentů (holdovací cesty českých panovníků, rezidence a správní centra), a to především na materii středověké. V poslední době je však zohledňována i tematika kulturní a církevní v rámci celých korunních zemí. Rozvíjí se také systematictější srovnávací výzkum historiografie, identity a paměti (kolokvium *Paměť a sebeidentifikace*, uspořádané v rámci řady *Korunní země v dějinách českého státu* v dubnu 2010; napojení na evropský projekt *Cuius regio*, kde jsou zastoupeni čeští a polští badatelé). Je také zřejmé, že ve výzkumu korunních zemí zatím zůstávají stranou otázky společenské, hospodářské a že se výzkum zaměřuje sociálně spíše na elity.

V německém pohledu, respektive pohledu „zevnitř“ korunních zemí převládá spíše pohled na stavovství a zdůrazňování specifik a sledování vnitřního života jednotlivých zemí, v případě Slezska často ještě jednotlivých knížectví.

Pro dějiny korunních zemí lze konstatovat různou úroveň zpřístupnění pramenů. Editován byl především materiál středověkého původu, a to často naposledy v 19. století. Ediční a zpřístupňovací práce nad materiálem spjatým s Lužicemi a Slezskem se nicméně v poslední době úspěšně rozbíhá [např. řada pramenů k církevním dějinám Slezska, srov. 130: ZDICHYNEC – ZILYNSKÁ; edice balbínovské korespondence 25: RICHTER]. Přes řadu katastrof a přesunů zejména novějších dějin (důležitá akta České kanceláře spojená se Slezskem byla po archivní odluce odevzdána z Vídně do Polska a pak se ztratila, přesun zhořeleckých fondů na území Polska) nacházíme v archivech na dnešním území historických korunních zemí i v archivech České republiky (Národní archiv: Královská registra,

Hejtmanství německých lén, Lužické spisy, Česká dvorská kancelář a komora) stále velké bohatství pramenů k dějinám raného novověku, které často ještě čekají na své zhodnocení. Pro sledování vazeb v rámci korunních zemí má významnou roli také raně novověké lokální dějepisectví slezské a lužické a jeho vnímání souvislostí s českými zeměmi. Právě ve sledování bohemikálních pramenů, komparaci základního výzkumu a zvláště jeho valorizování v širším německém (nejen „korunním“) kontextu pak vidíme možný přínos bohemikálního výzkumu tzv. vedlejších zemí.

Ačkoli jsme ukázali, že v současné české i zahraniční historiografii pojem „Česká koruna“ zaznívá stále častěji, k obsáhlejší syntéze její vnitřní struktury a vývoje v raném novověku bude třeba vykonat ještě mnoho práce. Přes rozvoj komunikace badatelů, kteří se věnují jednotlivým zemím Koruny české, lze konstatovat, že celkový pohled na Českou korunu poskytly v posledních dvou desetiletích práce de facto jen dvou badatelů, respektive jejich badatelských okruhů: L. Bobkové (zejména pro středověk) a J. BÄHLCKEHO (raný novověk, 35).

Možností vykročit z dané situace jsou pokusy o pohledy na průřezová témata v rámci celé Koruny, ať už jsou to témata vztahů stavovské a panovnické moci, správy, církevních, kulturních a sociálních dějin. Korunní země je třeba vždy vnímat v určité interakci mezi jejich svébytností a jejího ovlivňování náležitostí k České koruně. Jen tak lze prohloubit chápání střeoevropského raného novověku ve střední Evropě, kde jednotlivé regiony vykazují nejen přímé vazby, ale také kulturní blízkost a strukturální podobnosti.

Staré tisky citované v textu

1. Georgius AELURIUS, *Glaciographia, oder Glätzische Chronica*, Leipzig 1625
2. Bohuslav BALBÍN, *Diva Wartensis*, Pragae 1657
3. Bohuslaus BALBÍN, *Epitome historica rerum bohemicarum*, Pragae, 1677
4. Zdeněk BOHÁČ, *Die Matrikel der Zöglinge des „Wendischen Seminars“ in Prag 1728–1922*, in: *Lětopis B* 13/2, 1966, s. 166–228
5. Martinus BOREGK, *Behmische chronika*, Wittenberg 1587
6. Johannes Benedictus CARPZOV, *Analecta Fastorum Zittaviensium oder Historischer Schauplatz Der Löblichen Alten Sechs-Stadt des Marggraffthums Ober-Lausitz ZITTAU (...)* I–V, Zittau 1716
7. Johannes Benedict CARPZOV, *Neueröffneter Ehren-Tempel merckwürdiger Antiquitäten des Marggraffthums Ober-Lausitz*, Leipzig – Budissin 1719
8. *Collectionswerk derer Statum I–6*, Budissin 1770–1824

9. Joachim CURAEUS, *Gentis Silesiae annales*, Wittenberg 1571
10. Johann Jakob von FÜLDENER, *Bio- & Bibliographia Silesiaca*, Breßlau 1731
11. Melchior GOLDAST, *De Bohemiae Regni, Incorporatarvmqve provinciarvm, ivribvs ac priuilegiis*, Francofordiae 1627
12. Samuel GROSSER, *Lausitzische Merckwürdigkeiten*, Leipzig – Budissin 1714
13. Mikuláš HENEL Z HENNENFELDU, *Silesiographia*, Frankfurt 1613
14. Mikuláš HENEL Z HENNENFELDU, *Breslographia*, Frankfurt 1613
15. Christian Gottfried HOFFMANN (ed.), *Scriptores Rerum Lusaticarum Antiqui et recentiores I–IV*, Lipsiae – Budissae 1719
16. Samuel Benjamin KLOSE, *Von Breslau. Dokumentierte Geschichte und Beschreibung in Briefen I–V*, Breslau 1781–1784
17. Christian KNAUTHE, *Derer oberlausitzer Sorberwenden Umständliche Kirchengeschichte*, Görlitz 1767
18. Friedrich LUCAE, *Schlesiens curieuse Denkwuerdigkeiten oder vollkomene Chronica von Ober- und Nieder-Schlesien*, Franckfurt/M. 1689
19. Christoph MANLIUS, *Christophori Manlii, Gorlicensis patricii commentariorum rerum Lusaticarum libri 7*, in: *Scriptores Rerum Lusaticarum Antiqui et recentiores 1*, ed. Christian Gottfried Hoffmann, Lipsiae – Budissae 1719, 1
20. Matthaëus MERIAN, *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, Franckfurt 1650
21. Matthaëus MERIAN, *Topographia Superioris Saxoniae, Thuringiae, Misniae, Lusatiae*, Franckfurt 1650
22. Sebastian MÜNSTER – Zikmund Z PÚCHOVA, *Kozmograffia česká. To jest vypsání o položení krajín neb zemí i obyčejích národuov všeho světa a historii podlé počtu let na něm zběhlých, prvé nikdá tak pospolku v žádném jazyku nevidaná*, Praha 1554
23. Nicolaus POL, *Hemerologion Silesiacum Vratislaviense*, Leipzig 1612
24. Nicklas Sigismund von REDERN UND PROBISHAYN, *Lusatia Superiori Diplomatica*, Hirschberg 1724
25. Ludwig RICHTER (ed.), *Der Briefwechsel zwischen Bohuslav Balbín und Christian Weise 1678 – 1688, lateinisch – deutsche Ausgabe*, Stuttgart 2010
26. Johannes SINAPIUS, *Schlesische Curiositäten*, Leipzig 1720
27. Johannes SINAPIUS, *Des Schlesischen Adels anderer Theil oder Fortsetzung Schlesischer Curiositäten*, Leipzig 1728

28. Friedrich Wilhelm SOMMERSBERG, *Silesiacarum rerum Scriptores*, Leipzig 1729–1732
29. Bartholomäus STEIN, *Descriptio tocius Silesiae et civitatis regie Vratislaviensis*, ed. Hermann Markgraf, Breslau 1902
30. Pavel STRÁNSKÝ ZE ZÁPSKÉ STRÁNKY, *Český stát. Okřik*, Praha 1953
31. Jacobus Xaverus TICINUS, *Epitome historiae Rosenthalensis*, Pragae, Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, 1692

Sekundární literatura citovaná v textu

32. Joachim BAHLCKE (ed.), *Geschichte der Oberlausitz*, Leipzig 2001; ²Leipzig 2004
33. Joachim BAHLCKE (ed.), *Historische Schlesienforschung: Methoden, Themen und Perspektiven* (= Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte 11), Köln – Weimar – Wien 2005
34. Joachim BAHLCKE (ed.), *Die Oberlausitz im frühneuzeitlichen Mitteleuropa, Beziehungen – Strukturen – Prozesse*, Stuttgart 2007
35. Joachim BAHLCKE, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der böhmischen Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526–1619)* (= Schriften des Bundesinstituts für ostdeutsche Kultur und Geschichte 3), München 1994
36. Joachim BAHLCKE, *Religion, Politik und Späthumanismus. Zum Wandel der schlesisch-böhmischen Beziehungen im konfessionellen Zeitalter*, in: Klaus Garber (ed.), *Kulturgeschichte Schlesiens in der Frühen Neuzeit*, Tübingen 2005, s. 69–92
37. Joachim BAHLCKE, *Religionsfreiheit und Reichsbewußtsein. Deutungen des Augsburger Religionsfriedens im böhmisch-schlesischen Raum*, in: Heinz Schilling – Heribert Smolinsky (edd.), *Der Augsburger Religionsfrieden 1555* (= Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte, 206), Heidelberg 2007, s. 389–413
38. Joachim BAHLCKE, *Śląsk i Ślązacy/Schlesien und die Schlesier*, Warszawa 2001/München 1996
39. Joachim BAHLCKE – Arno STROHMEYER (edd.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur* (= Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, 7), Stuttgart 1999.
40. Lars BEHRISCH, *Städtische Obrigkeit und soziale Kontrolle, Görlitz 1450–1600*, Epfendorf/Neckar 2005 (Frühneuzeit-Forschungen 13)
41. Karlheinz BLASCHKE, *Lausitzen*, in: *Die Territorien des Reichs im Zeitalter der*

- Reformation und Konfessionalisierung, VI: Nachträge, Münster 1996, s. 92–113
42. Karlheinz BLASCHKE, *Der Übergang des Markgraftums Oberlausitz von der Krone Böhmens an den Kurfürsten von Sachsen während des Dreißigjährigen Krieges*, in: Karlheinz Blaschke, *Beiträge zur Geschichte der Oberlausitz*, Görlitz-Zittau 2000, s. 101–112
43. Lenka BOBKOVÁ, *Vedlejší země České koruny v politice Lucemburků a jejich následovníků (1310-1526)*, in: táž– Jana Fantysová Matějková – Jan Zdichynec (edd.), *Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku*, Ústí nad Labem 2003 (Korunní země v dějinách českého státu I), s. 9–34
44. Lenka BOBKOVÁ – Luděk BŘEZINA – Jan ZDICHYNEC, *Horní a Dolní Lužice* (= *Stručná historie států*), Praha 2008
45. Lenka BOBKOVÁ – Jana FANTYSOVÁ MATĚJKOVÁ – Jan ZDICHYNEC (edd.), *Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku* (= *Korunní země v dějinách českého státu I*), Ústí nad Labem 2003
46. Lenka BOBKOVÁ – Jana KONVIČNÁ (edd.), *Společné a rozdílné: Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století* (= *Korunní země v dějinách českého státu II*), Ústí nad Labem 2005
47. Lenka BOBKOVÁ – Jana KONVIČNÁ (edd.), *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.-17. století* (= *Korunní země v dějinách českého státu III*), Praha 2007
48. Lenka BOBKOVÁ – Jana KONVIČNÁ (edd.), *Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14.- 17. století* (= *Korunní země v dějinách českého státu IV*), Praha 2009
49. Lenka BOBKOVÁ – Jan ZDICHYNEC, *Kodifikace zemského práva pro Horní Lužici v 16. až 18. století*, in: Ladislav Soukup – Karel Malý (edd.), *Ústavnost českého státu v letech 1618 až 1918*, Praha 2006, s. 112–134
50. Wilhelm BOGUSŁAWSKI – Michał HÓRNIK, *Historija serbskeho naroda*, Budyšin 1884
51. Zdeněk BOHÁČ, *Národnostní poměry v zemích České koruny v době předhusitské a do třicetileté války*, in: Jaroslav Pánek – Noemi Rejchrtová (edd.), *Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela 1994*, s. 123–132
52. Jan BRANKAČK – Frido MĚTŠK (edd.), *Stawizny Serbow*, I–IV, Budyšin 1974–1979
53. Cezary BUŚKO – Mateusz GOLIŃSKI – Michał KACZMAREK – Leszek ZIĄTKOWSKI, *Historia Wrocławia I, Od pradziejów do końca czasów habsburskich*, Wrocław 2001
54. Marek CZAPLIŃSKI (ed.), *Historia Śląska*, Wrocław 2007

55. Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny zemí Koruny české*, VIII: 1618–1683, Vít Vlnas, Praha – Litomyšl 2008
56. Lars Arne DANNENBERG – Matthias HERRMANN – Arnold KLAFFENBÖCK (edd.), *Böhmen – Oberlausitz – Tschechien. Aspekte einer Nachbarschaft*, Görlitz 2006
57. Jörg DEVENTER, *Gegenreformation in Schlesien. Die habsburgische Rekatholisierungspolitik in Glogau und Schweidnitz 1526–1707* (= Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte 8), Köln – Weimar – Wien 2003
58. Winfried EBERHARD, *Landesfreiheiten und Freiheit der Krone in den böhmischen Ländern 1547 und 1619. Zur Innovationsfähigkeit ständischen politischen Denkens*, in: *Zeitschrift für Ostmitteleuropa Forschung* 1/57, 2008, s. 62–80
59. Winfried EBERHARD, *Ständische Strukturen in Ostmitteleuropa: Problemstellungen und Thesen (Eine vorläufige Diskussionsbilanz)*, in: *Ständefreiheit und Staatsgestaltung in Ostmitteleuropa. Übernationale Gemeinsamkeiten in der politischen Kultur vom 16.-18. Jahrhundert* (= Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa), Leipzig 1996, s. 311–318
60. Christine van EICKELS, *Schlesien im böhmischen Ständestaat, Voraussetzungen und Verlauf der böhmischen Revolution von 1618 in Schlesien* (= Neue Forschungen zur Schlesischen Geschichte 2), Köln – Weimar – Wien 1994
61. Robert J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie, 1550–1700*, Praha 2003
62. Ondřej FELCMAN – Ladislav HLADKÝ – Jaroslav ŠŮLA, *Právní postavení Kladska v českém státě do roku 1742*, Kladský sborník 3, 1999, s. 9–36
63. Antonín FRINTA – Hugo ROKYTA (edd.), *Žitavsko v českých dějinách*, Praha 1947
64. Radek FUKALA, *Stavovská politika na Opavsku v letech 1490–1631*, Opava 2004
65. Radek FUKALA, *Slezsko. Neznámá země Koruny české. Knižecí a stavovské Slezsko do roku 1740*, České Budějovice 2007
66. Klaus GARBER (ed.), *Kulturgeschichte Schlesiens in der Frühen Neuzeit I–II*, Tübingen 2005
67. Walter GERBLICH, *Johann Leisentrit und die Administratur des Bistums Meissen in den Lausitzen*, Phil. Diss. Görlitz 1931, Leipzig ²1958
68. Jan HARASIMOWICZ – Matthias WEBER, *Adel in Schlesien I: Herrschaft – Kultur – Selbstdarstellung* (= Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa 36), München 2010
69. Lucyna HARC, *Samuel Beniamin Klose (1730-1798), Studium historiograficzno-źródłoznawcze* (= Acta Universitatis Wratislaviensis 2389, Historia CLVII), Wrocław 2002

70. Hans-Bernd HARDER, *Bemerkungen zur Lusatia des Christoph Manlius aus Görlitz*, in: Peter Thiergen – Ludger Udolph (edd.), *Res Slavica. Festschrift für Hans Rothe zum 65. Geburtstag*, Paderborn u.a. 1994, s. 519–528
71. Arno HERZIG – Małgorzata RUCHNIEWICZ, *Dzieje Ziemi Kłodzkiej*, Hamburg – Wrocław ²2008
72. Marek HAŁUB – Anna MAŃKO-MATYSIAK (edd.), *Śląska republika uczonych. Schlesische Gelehrtenrepublik. Slezská vědecká obec I–III*, Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Dresden – Wrocław 2004, 2006
73. Hanuš HÄRTEL, *Přinoški k tak mjenowanemu „Pönfallej“ hornolužiskich šěsciměstow*, in: *Lětopis*, Rjad B III/1, 1958, s. 150–227
74. Matthias HERRMANN (ed.), *1547 – Pönfall der Oberlausitzer Sechsstädte* (= *Kamenzer Beiträge* 2), Kamenz 1999
75. Arno HERZIG, *Reformatorische Bewegungen und Konfessionalisierung. Die Habsburgische Rekatholisierungspolitik in der Grafschaft Glatz*, Hamburg 1996
76. Arno HERZIG, *Konfession und Heilsgewissheit. Schlesien und die Grafschaft Glatz in der Frühen Neuzeit*, Bielefeld etc. 2002
77. Mlada HOLÁ, *Panovník, čeští stavové a Jiří Braniborský ve sporu o konfirmaci braniborsko-opolsko-ratibořských nástupnických smluv v letech 1528–1531*, in: Luděk Březina – Jana Konvičná – Jan Zdichynec (edd.), *Ve znamení země Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám profesorky Lenky Bobkové*, Praha 2006, s. 97–111
78. Jaromír HOMOLKA – Michaela HRUBÁ – Petr HRUBÝ – Michaela OTTOVÁ (edd.), *Gotické umění a jeho historické souvislosti I–III*, Ústí nad Labem 2001, 2003/1, 2004
79. Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha ²2005
80. Jan KAPRAS, *Prawne stawizny Hornjeje a Delnjeje Łužicy za čas českeho knježerstwa*, Budyšin 1916
81. Jan KAPRAS, *Právní dějiny země koruny České, I–III*, Praha 1913, 1920
82. Christian Gottlieb KÄUFFER, *Abriss der Oberlausitzischen Geschichte I – IV*, Görlitz 1802–1805
83. Norbert KERSKEN, *Historiographiegeschichte*, in: Joachim BAHLCHE (ed.), *Historische Schlesienforschung: Methoden, Themen und Perspektiven* (= *Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte* 11), Köln – Weimar – Wien 2005, s. 93–125
84. Jan KILIÁN, *Zápas o německou expedici v České dvorské kanceláři (1611–1616)*, in: Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), *Společné a rozdílné: Česká koruna v životě a vědomí*

- jejích obyvatel ve 14.–16. století* (= Korunní země v dějinách českého státu II), Ústí nad Labem 2005, s. 289–306.
85. Waclaw KORTA, *Historia Śląska do roku 1763*, Warszawa 2003
86. Petr KOZÁK, *Zrod stavovského Hlohovska*, Opava 2008
87. Jiří KUTHAN, *Architektura jako prostředek reprezentace slezských knížat a měst. K vzbám mezi českými zeměmi a Slezskem v době jagellonské*, in: Luděk Březina – Jana Konvičná – Jan Zdichynec (edd.), *Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám profesorky Lenky Bobkové*, Praha 2006, s. 384–399
88. Rudolf LEHMANN, *Geschichte der Niederlausitz*, Dresden 1937, Berlin (West) ²1963
89. Józef LESZYNSKI, *Stany Górnych Luzyc w latach 1635–1697*, Wrocław 1963
90. Katja LINDENAU, *Brauen und herrschen. Die Görlitzer Braubürger als städtische Elite in Spätmittelalter und Früher Neuzeit* (= Schriften zur Sächsischen Geschichte und Volkskunde 22), Leipzig 2007
91. Karin MAAG – Andrew PETTEGREE (edd.), *The Reformation in Eastern and Central Europe in Comparative Perspective*, Cambridge 1996
92. Franz MACHILEK, *Schlesien*, in: *Die Territorien des Reichs im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Land und Konfession 1500-1650, II: Der Nordosten*, Münster 1990, s. 102–138
93. Jiří MALINA – Irena KLIMASZEWSKA, *Bibliografie dějin Kladska. Výběrová speciální bibliografie české a polské knižní a časopisecké literatury*, in: *Kladský sborník– Supplementum 2*, Hradec Králové–Wrocław 1999.
94. Karel MALÝ, *Die Böhmisches Konföderationsakte und die Verneuerte Landesordnung – zwei böhmische Verfassungsgestaltungen im Anfang des 17. Jahrhunderts*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germ. Abt. 122, 2005, s. 285–300
95. Karel MALÝ – Jaroslav PÁNEK (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500–1619)*, Praha 2001
96. Józef MANDZIUK, *Bibliografia historii Kościoła Katolickiego na Śląsku, II/A, Czasy nowożytne, okres habsburski (1520–1742)*, in: *Saeculum Christianum. Pismo historyczno-społeczne* 12/2, 2005, s. 227–277; II/B, *Okres pruski (1742–1945)*, in: *tamtéž* 13/1, 2006, s. 225–287, 13/2, s. 229–292
97. Uta MARQUARDT, „... und hat sein Testament und letzten Willen also gemacht“. *Görlitzer Bürgertestamente des 16. Jahrhunderts*, Leipzig 2009 (Thematische Schriften-Reihe „Historische Studien“ 1)
98. Werner MARSCHALL, *Geschichte des Bistums Breslau*, Stuttgart 1980

99. Dietrich MEYER, *Zinzendorf und die Herrnhuter Brüdergemeine 1700–2000*, Göttingen 2000
100. Jerzy MYSZOR, *Historia Kościoła na Śląsku. Pomoce bibliograficzne* (elektronická verze <http://www.wtl.us.edu.pl/pdf/bks.pdf>)
101. Klaus NEITMANN (ed.), *Im Schatten mächtiger Nachbarn. Politik, Wirtschaft und Kultur der Niederlausitz* (= Brandenburgische Historische Studien 4; Einzelveröffentlichung des Brandenburgischen Landeshauptarchivs 3), Berlin – Brandenburg 2006
102. Klaus NEITMANN – Kathrin SCHRÖDER – Kärstin WEIRAUCH, „Ist Zierde des Landes gewest“. *Lübben (Spreewald) im Spiegel archivalischer Quellen* (= Einzelveröffentlichung des Brandenburgischen Landeshauptarchivs 2), Berlin 2006
103. Andrzej NIEDZIELENKO – Vít VLNAS A KOL. (edd.), *Slezsko – perla v České koruně. Tři období rozkvětu vzájemných uměleckých vztahů*, Praha 2006
104. Kazimierz ORZECOWSKI, *Historia ustroju Śląska 1202–1740* (= Acta Universitatis Wratislaviensis 2806), Wrocław 2005
105. Kazimierz ORZECOWSKI, *Ogólnośląskie zgromadzenia stanowe*, Warszawa – Wrocław 1979
106. Jaroslav PÁNEK, *Morava a Slezsko v kosmografických spisech z poloviny 16. století*, in: Luděk Březina – Jana Konvičná – Jan Zdichynec (edd.), *Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám profesorky Lenky Bobkové*, Praha 2006, s. 585–598
107. Jaroslav PÁNEK, *Od České konfederace k Obnovenému zřízení zemskému. Kontinuita a diskontinuita v proměnách českého státu a jeho ústavního zřízení na pomezí stavovství a absolutismu*, in: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*, edd. Karel Malý – Ladislav Soukup, Praha 2006, s. 13–29
108. Otto PETERKA, *Rechtsgeschichte der böhmischen Länder II*, Aalen ²1965
109. Ludwig PETRY, *Zur evangelischen Kirchengeschichte Schlesiens*, in: Lothar Bossle u. a., *Schlesien als Aufgabe interdisziplinärer Forschung* (= Schlesische Forschungen, 1), Sigmaringen 1986, s. 35–52.
110. Ludwig PETRY – Josef Joachim MENZEL, *Geschichte Schlesiens II: 1526–1740*, Stuttgart ³2000
111. Marian J. PTAK, *Zwischen Westen und Osten, Der schlesische Ständeparlamentarismus von seinen Anfängen bis in das 19. Jahrhundert*, *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 58/2009, Heft 3, s. 300–311
112. Martin REUTHER, *Die Oberlausitz als Geschichtsraum. Wesen und Eigenart*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 93, 1957, s. 102–128

113. Herbert RISTER (ed.), *Bibliografia historii Śląska / Schlesische Bibliographie I – XV*, Marburg 1961–1989
114. Robert SEIDEL, *Späthumanismus in Schlesien. Caspar Dornau (1577–1631) Leben und Werk*, Tübingen 1994
115. Elmar SEIDL, *Das Troppauer Land zwischen den fünf Südgrenzen Schlesiens. Grundzüge der politischen und territorialen Geschichte bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*, Ulm/Donau, 1996
116. Doris TEICHMANN, *Studien zur Geschichte und Kultur der Niederlausitz im 16. und 17. Jahrhundert, Quellengeschichtliche Untersuchungen* (= Spisy Serbskeho Instituta 16), Bautzen 1998
117. Winfried TÖPLER, *Das Kloster Neuzelle und die weltlichen und geistlichen Mächte 1268-1817* (Studien zur Geschichte, Kunst und Kultur der Zisterzienser, 14), Berlin 2003
118. Štěpán VÁCHA, *Barokní kult cisterciáckých mučedníků doby husitské*, in: Ivana Čornejová (ed.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003*, Praha 2003, s. 182–216
119. Josef VÁLKA, *Die Stellung Mährens im Wandel des böhmischen Lehensstaates*, in: Ferdinand Seibt – Winfried Eberhard (edd.), *Europa 1500. Integrationsprozesse im Widerstreit. Staaten, Regionen, Personenverbände, Christenheit*, Stuttgart 1987, s. 292–309
120. Petr VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české, VII: 1526–1620*, Praha 2005
121. Zdeněk VYBÍRAL, *Stavovství a dějiny moci v českých zemích na prahu novověku. Nové cesty ke starému tématu*, in: *Český časopis historický* 99, 2001, s. 725–757
122. Gabriela WAŚ, *Kaspar von Schwenckfeld. Myśl i działalność do 1534 roku* (= Acta Universitatis Wratislaviensis 2660, Historia CLXIX), Wrocław 2005
123. Matthias WEBER, *Die schlesischen Polizei- und Landesordnungen der Frühen Neuzeit* (= Neue Forschungen zur Schlesischen Geschichte 5), Köln – Weimar – Wien, 1996
124. Matthias WEBER, *Das Verhältnis Schlesiens zum Alten Reich in der Frühen Neuzeit* (= Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte 1), Köln – Weimar – Wien 1992
125. Matthias WEBER – Carsten RABE (ed.) *Silesiographia. Stand und Perspektiven der historischen Schlesienforschung. Festschrift für Norbert Conrads zum 60. Geburtstag*, Würzburg 1998
126. Wojciech WRZESIŃSKI (ed.), *Dolny Śląsk. Monografia historyczna*, Wrocław 2006
127. Thomas WÜNSCH (ed.), *Reformation und Gegenreformation in Oberschlesien. Die Auswirkungen auf Politik, Kunst und Kultur im ostmitteleuropäischen Kontext* (im Auftrag

der Stiftung Haus Oberschlesien), (= Tagungsreihe der Stiftung Haus Oberschlesien 3), Berlin 1994

128. Jan ZDICHYNEC, *Budyšínská administratura a její vztahy k Čechám*, in: Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), *Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14.–17. století* (= Korunní země v dějinách českého státu IV), Praha 2009, s. 145–162

129. Jan ZDICHYNEC, *Předání Lužic Sasku v letech 1620–1635*, in: Jiří Hrbek – Petr Polehla – Jan Zdichynec (edd.), *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru, Ústí nad Orlicí 2008*, s. 70–88

130. Jan ZDICHYNEC – Blanka ZILYNSKÁ, *Stav bádání o církevní problematice korunních zemí na přechodu od středověku k novověku*, in: Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), *Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14.–17. století* (= Korunní země v dějinách českého státu IV), Praha 2009, s. 19–58

131. Claudia A. ZONTA, *Schlesische Studenten an italienischen Universitäten* (= Neue Forschungen zur Schlesischen Geschichte 10), Böhlau, Köln – Weimar – Wien 2004

132. Rudolf ŽÁČEK, *Slezsko* (Stručná historie států), Praha 2005